

Rimski kultovi u Sisciji

Novljaković, Mina

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:057410>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-02**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zadru

Odjel za arheologiju

Preddiplomski sveučilišni studij arheologije (jednopedmetni)

Mina Novljaković

Rimski kultovi u Sisciji

Završni rad

Zadar, 2020.

Sveučilište u Zadru

Odjel za arheologiju

Preddiplomski sveučilišni studij arheologije (jednopedmetni)

Rimski kultovi u Sisciji

Završni rad

Student/ica:

Mina Novljaković

Mentor/ica:

doc. dr. sc. Silvia Bekavac

Zadar, 2020.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Mina Novljaković**, ovime izjavljujem da je moj **završni** rad pod naslovom **Rimski kultovi u Sisciji** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 28. rujna 2020.

Sadržaj

1. UVOD	1
2. SISCIJA U ANTICI	2
2.1. Geografski položaj Siscije	2
2.2. Rimsko osvajanje.....	3
3. RIMSKA RELIGIJA U SISCIJI	5
3.1. Kult Jupitera i Junone u Sisciji	9
3.2. Kult Jupitera Heliopolijskog.....	15
3.3. Dijana.....	16
3.4. Liber i Silvan	18
3.5. Mitraizam u Sisciji.....	18
3.6. Carski kult.....	20
4. ZAKLJUČAK	23
5. LITERATURA	25

1. UVOD

Dosadašnje istraživanje antičke Siscije ukazalo je na njeno bogato kulturno nasljeđe. Od posebne važnosti za ovaj rad je kulturna ostavština, zbog čega je osnovni cilj prezentirati njen religijski život u turbulentnom rimskom periodu.

Prvi dio rada započinje s osnovnim povijesnim pregledom Siscije. Bogata povijest grada vezana je uz njezin strateški važan položaj koji će utjecati i na gospodarski i društveni razvoj. Tijekom pisanja o rimskim kultovima bitno se osvrnuti na povijesni pregled o osvajanju i osnivanju kolonije. Konačno osvajanje Siscije događa se u vrijeme Oktavijana što znamo iz povijesnih izvora nakon čega započinje romanizacija ovog prostora te uvođenje rimskih kultova u svakodnevni život stanovništva.

Oskudnost povijesnih izvora o kultovima na ovom području i nalazi koji su dospjeli u ruke arheologa van konteksta otežavaju poznavanje kompletne kulturne slike. Većinu materijala poznajemo iz natpisa s oltara, nadgrobnih spomenika, statua, te pronađenih figurina, nakita, gema, novca i sličnih predmeta.

Najveći broj posveta upućen je Jupiteru i Junoni, a temelj za njihovo proučavanje su zavjetne are koje najviše dižu konzularni beneficijari. Sljedeće božanstvo je Jupiter Heliopolijski, romanizirano semitsko božanstvo koje se širi posredstvom sirijskih doseljenika, trgovaca, vojnika i robova koji se u Panoniju doseljavaju nakon Markomanskih ratova. Kult Dijane bio je popularan u Dalmaciji, dok je u Sisciji pronađena jedna brončana kompozicija i mramorna statua. Nakon Dijane dolaze Liber i Silvan te kult Mitre koji se prvi put javlja u Rimu na prijelazu iz 1. u 2. st. Rad završava nalazom glave koja se pripisuje caru Septimiju Severu i ostavlja otvoreno pitanje štovanja carskog kulta u Sisciji.

2. SISIJA U ANTICI

2.1. Geografski položaj Siscije

Sisak je smješten na jugozapadnom dijelu Panonske nizine na rijeci Savi koja u antici predstavlja južnu granicu između Panonije i Dalmacije. Iako dvije suprotstavljene regije, zajedno tvore provinciju Ilirik čiji su stanovnici od najranijih vremena povezani gospodarskim putovima koje su Rimljani usavršili.

Značaj položaja antičke *Siscije* možemo pratiti i preko cesta koje su prolazile kroz grad: smjer *Emona – Aquileia*, za *Poetovio*, za *Mursu* s granom za *Sirmium*, za *Senju*, preko Banije i *Servitiuma* za *Sirmium* s granom od *Servitiuma* za *Salonu*.¹

Omeđen Posavinom na istoku te pobrđem Banijom na zapadu i jugu, Sisak je predstavljao prirodnu poveznicu podunavsko–panonskog prostora s dinarskim prostorom. Povoljan položaj i bogatstvo resursima učinilo je Sisak idealnim prostorom za formaciju naselja već od željeznog doba.² Uzimajući sve to u obzir, dolazak Rimljana na ovo područje nije iznenađujući i predstavlja novu razvojnu etapu grada. Važnost Siscije očituje se i u kontinuitetu naseljenosti od prapovijesti do danas.³

Slika 1. Mogući izgled Siscije (izvor: <http://www.toplice-topusko.com/siscia/>)

¹ A. DURMAN, 1992, 117-118.

² V. VUKELIĆ, 2011, 17-18.

³ D. VUKOVIĆ, 1994, 109.

2.2. Rimsko osvajanje

Ime Segestike prvi put u antičkim izvorima spominje se 119. g. pr. Kr. u kontekstu vojnog pohoda koji je bio nastavak Prvog ilirskog rata iz 129. g. pr. Kr. Vojske konzula Lucija Aurelija Kota i Lucija Cecilija Metela poslani su iz Galije da prodru u Iliriju te nastave pokoravanje ilirskih plemena.

Vojske dvaju konzula nastavljaju sukob sa slobodnim Japodima i Liburnima, pokoravaju preostali slobodni teritorij ovih plemena i prodiru do teritorija Skordiska, odnosno njihovog glavnog grada Segestike. Ostavlja se otvoreno pitanje etničke pripadnosti naroda koji naseljavaju Segestiku. Prema izvorima koji su očuvani od strane Plinija, Strabona te Apijana⁴, uz rijeku Kupu nalaze se Kolapijani, a istočno od njih Osarijati, ilirska plemena.

Tijekom 4. st. pr. Kr. dolazi do provale Kelta koji se nastanjuju na ovom području te mijenjaju etničku sliku miješajući se sa stanovništvom na koje nailaze. Uzimajući to u obzir, stanovništvo koje Apijan naziva Segešćanima tijekom pohoda dvaju konzula je vjerojatno stanovništvo koje se sastoji od izmiješanog autohtonog stanovništva i Kelta. Zauzećem Segestike, konzul Lucije Aurelije Kota odlazi u Rim, dok konzul Lucije Cecilije Metel nastavlja pohod prema jugu i Delmatima te zauzima Salonu i dobiva nadimak *Delmaticus*. Rimski senat 118. g. pr. Kr. stvara provinciju *Illyricum*, koja se protezala od Julijskih Alpa i rijeke Save na sjeveru do Drima na jugu.

Oktavijan 40. g. pr. Kr. preuzima upravu nad Ilirikom i započinje vojne operacije na tom području. Utvrdio je prirodnu granicu tokom Dunava, zatim 35.-33. g. pr. Kr. zauzima Salonu, pokorava Japode i zauzima njihovo središte *Metulum*, odakle se uputio prema istoku i zauzeo Segestiku 35. g. pr. Kr.⁵ Prema antičkim izvorima, Siscija je odolijevala opsadi 30 dana, a autori razlikuju Segestiku i Sisciju kao dva različita položaja. Segestika se smatra gradom (*polis*) koji se nalazi na jednom otoku uz desnu obalu Kupe, a Siscija utvrdom na lijevoj obali.⁶ Oktavijan 35. g. pr. Kr. kreće u osvajanje Ilirika s izgovorom da su Japodi prestali plaćati porez, napadajući njihovo središte *Metulum*, a zatim se okrenuo prema Segestici.

---

⁴ M. BUZOV, 1993, 47–48.

⁵ M. BUZOV, 1993, 47–48.

⁶ M. HOTI, 1992, 134.

Apijan⁷ piše o ovom pohodu na temelju Augustovih komentara prema kojima Oktavijan napada Segestiku jer su postali arogantni spram Rimljana, nakon što su ih dvaput bezuspješno opsjedali, a kao drugi razlog navodi da mu je Siscia bila potrebna kao uporište u ratu protiv Dačana i Bastarna na Dunavu, no motivi osvajanja se razlikuju od autora do autora.

Dion Kasije govori da se napad na Sisciju planirao kao vježba za vojsku, o čemu piše i Velej Paterkul.⁸ Kod mogućih razloga za osvajanje Siscije ne može se izuzeti ni položaj samog grada kao glavne raskrsnice putova za istok i jug. Rimljani dolaze pod utvrđeni grad zahtijevajući stotinu taoca i da grad primi vojni garnizon, no stanovništvo se podijelilo. Vladajući sloj bio je spreman prihvatiti te uvjete, dok se puk pobunio i namjeravao odolijevati opsadi.

Dion Kasije⁹ opisuje da su između Save i Kupe bile samo palisade i jarci, a Oktavijan podiže vanjski pojas jarka, te dovodi brodovlje koje je bilo zaslužno za slamanje otpora. Uпитno je kome je pripadalo brodovlje. Apijan¹⁰ navodi da je Oktavijan sagradio brodovlje za potrebe rata protiv Dačana i Bastarna, dok prema Dionu Rimljani primaju brodovlje od savezničkog plemena za borbu protiv Segestike.¹¹ Moguće je da brodovlje šalje neko noričko pleme. Nakon predaje grada, 25 kohorti pod zapovjedništvom Fufija Gemina ostaje u gradu, dok se Oktavijan vraća u Rim i nakon 35. g. pr. Kr. više se ne spominje Segestika već samo Siscija. Utvrda je nakon toga organizirana kao uporište prvog reda i podijeljena na dva dijela: jedan je bio dodijeljen autohtonom stanovništvu, dok su u drugom dijelu bile smještene kohorte.

Prema Apijanu, Oktavijan dozvoljava Segešćanima da ostanu jer je cijenio njihovu hrabrost u ratu i smilovao im se jer su se predali, te im je nametnuo plaćanje novčane kazne.

Pokoravanjem Segestike pokorena je i čitava Panonija te je mogla biti uspostavljena veza s Dunavom dolinom rijeke Save.¹² Siscija 71. godine postaje *Colonia Flavia Siscija* gdje se naseljavaju veterani ravske mornarice i pomoćnih postrojbi, te se u to vrijeme vjerojatno dižu važni objekti javne namjene.¹³

---

⁷ M.HOTI, 1992, 137.

⁸ M.HOTI, 1992, 137.

⁹ M.HOTI, 1992, 137.

¹⁰ M.HOTI, 1992, 137.

¹¹ M.HOTI, 1992, 136-138.

¹² D. MAĐARAC, 2017, 6.

¹³ A.RENDIĆ – MIOČEVIĆ, 2005, 241.

3. RIMSKI KULTOVI U SISIJI

Poznavanje kultova i same religije koja se štovala na području Siscije je ograničeno zbog manjka pisanih izvora, ali to ne znači da nam je potpuna nepoznanica. Jedan od oblika romanizacije pokorenog područja je uvođenje rimske religije, a njegovo prihvaćanje pokazuje odanost. Prisutnost rimskih kultova vidimo na natpisima oltara, nadgrobnih spomenika, po prisutnosti statua, figurina, nakita, gema, novca i sličnih predmeta.

Kamene i brončane statue koje prikazuju različita božanstva pronađene su u Sisku i razlikuju se po dimenzijama, kvaliteti izrade i kvaliteti očuvanosti. Valja spomenuti i mramorne statue Genija, dva torza koja se pripisuju Hermesu, statuetu Nike i fragment sjedećeg Zeusa koji se ističe po kvaliteti izrade. Pronađene su i pločice s prikazima Aresa, trakijskih konjanika, Mitre. Većina kulturnih nalaza pronađena je u rijeci Kupi.¹⁴

Slika 2. Statueta Nike iz Siska (izvor: M. BUZOV, 2012, 80.)

Slika 3. Glava Mitre pronađena u Sisku (izvor: M.BUZOV, 2012, 80.)

---

¹⁴ M. BUZOV, 2012, 58.

Pronađene brončane statuete uključuju Zeusa, dva Hermesa, Mitrinu glavu, nekoliko primjeraka Herkula, Viktoriju i Merkura. Jedan od ljepših primjeraka statueta koji se može izdvojiti je onaj Herkula, otkriven 1912. prilikom pražnjenja Kupe, a proizveden je u ranom carskom periodu u helenističkom duhu.¹⁵

Slika 4. Prikaz Herkula iz Siska (izvor: M.BUZOV, 2012, 80.)

Druge statuete izvađene iz Kupe uključuju Atenu, Hermesa, Veneru, Fortunu, Prijapa, Jupitera, Erosa i Dioniza, a izrađene su od olova. Prikazi Hermesa ili Merkura se pojavljuju u nekoliko različitih verzija, od kojih je na svakoj statueti naglašen *marsupium* koji drži u desnoj ruci, atribut koji se javlja tijekom rimskog perioda, označavajući ga kao boga dobre sreće i bogatstva. Pronađene su tri statuete Venere: jedna stojeća figura, jedna koja prikazuje Veneru dok se češlja i jedna s kamenim stupom kod lijeve Venerine noge kao potpora, što bi ukazivalo na to da je kopija monumentalne skulpture. Dvije statue Prijapa, jedna pronađena u Kupi, druga kupljena, identične su a prikazuju Prijapa s kozjim nogama što je neuobičajeno i veže se uz boga Pana. Pronađene statuete Dioniza se također vežu uz veće, monumentalnije skulpture. Statuete izrađene od olova i to primarno one koje prikazuju sakralne likove pravljene su kao imitacija većih skulptura. Kulturni motivi zastupljeni su i na gemama, a iz Siska postoji prikaz Merkura i Cerere ili Izide. Geme se nalaze u privatnoj kolekciji Benka Horvata. Merkur je prikazan frontalno, oslonjen na desnu nogu, u desnoj ruci mu je marsupij a kaducej u lijevoj.

---

¹⁵ M.BUZOV, 2012, 59.

Druga gema na sebi ima prikaz ženske osobe s ugraviranim mogućim lotusom iznad glave ili drugim cvijetom ili žitom.¹⁶

Slika 5 Statua Merkura (izvor: R.Košćević, 1999, 28.)

Slika 6. Prikaz Merkura na gemi iz Siska (izvor: M.BUZOV, 2012, 81.)

---

¹⁶ M.BUZOV, 2012, 59–61.

Slika 7. Prikaz Cerere ili Izide na gemi iz Siska (izvor: M.BUZOV, 2012, 81.)

Osim službenih rimskih bogova, u Sisku je zastupljen i orijentalni kult Izide te misterijski kult Mitre. Popularnost Silvana i nimfi povezuje se s blizinom šume u kojoj oni prema mitovima obitavaju. Drugi nalazi iz privatne kolekcije su i mramorni torzo Dijane, dvije brončane statuete Jupitera i brončana kompozicija s prikazom Dijane u vlasništvu obitelji Pavletić.

Tek nešto više od 60 natpisa pronađeno je na području Siska, što je dosta neuobičajeno za ovako važan grad, s obzirom da je primjerice u Saloni pronađeno oko 1700 natpisa. Jedno od mogućih objašnjenja za ovako skroman pronalazak je i rušenje grada te korištenje materijala za gradnju kroz sljedeća razdoblja.¹⁷ Natpisi koji su se očuvali daju uvid u kultove koji se nalaze u Sisciji, ali i položaj ljudi koji podižu ove posvetne natpise, od državnih dužnosnika, orijentalnih individua, pa do lokalnih stanovnika, čak i robova, s posvetama bogovima koji odgovaraju njihovom društvenom položaju. Kult Jupitera zauzima najviši položaj u panteonu Siscije, o kojemu će biti riječ u sljedećem poglavlju.¹⁸

---

¹⁷ M. BUZOV, 2012, 62.

¹⁸ M.BUZOV, 2012, 61-62.

3.1 Kult Jupitera i Junone u Sisciji

Najpopularniji među rimskim bogovima bio je Jupiter. Štovao se na području cijelog Carstva, pa tako ni Siscija nije izuzetak, a tragovi štovanja nalaze se na širem području agera. Govoreći o kultovima u rimskim gradovima, polazi se od pretpostavke da je u jednom središtu kao što je Siscija morao postojati središnji službeni hram, no zbog urbanističke situacije modernog grada istraživanja su gotovo nemoguća.

Nalazi iz areala Siscije koji su temelj za proučavanje kulta Jupitera i Junone prvenstveno su brojni kameni žrtvenici, zavjetne are s posvetnim natpisima na prednjoj strani i figuralnim prikazima na bočnim stranama koji prikazuju Jupiterove atribute. Natpisi na arama daju nam uvid u identitet ljudi koji su ih podignuli, pa se tako javlja domorodačko stanovništvo, italsko, hispansko i orijentalno, a bili su različiti službenici, vojnici, ponekad i robovi.

Najbrojniji zavjetodavci su ipak bili konzularni beneficijari, zaduženi za nadzor prometa, trgovine i dr., što je razumljivo uzme li se u obzir položaj Siscije na raskrižju puteva.¹⁹ Beneficijari su bili legionari u službi namjesnika provincije, a njihovu primarnu ulogu u uredu je teško objasniti zbog oskudnosti izvora, no čini se da su obavljali više poslova vezanih uz rad ureda namjesnika i bili su u izravnom kontaktu s lokalnim stanovništvom. Beneficijari podižu najviše žrtvenika posvećenih Jupiteru povodom dolaska ili napuštanja stanice. Uzimajući u obzir da su ponajprije bili rimski legionari nije iznenađujuće da najviše žrtvenika podižu zaštitniku rimskog carstva i vojske u znak zahvale.²⁰

Troslovna formula imena na arama Jupitera je *I.O.M., Iovi Optimo Maximo*. U Sisciji je pronađeno 17 žrtvenika posvećenih Jupiteru, a izdvojiti ćemo neke od njih.²¹

Prvi od tih spomenika je posvetio Marko Ulpije Nigrin i o njemu se ništa detaljnije ne zna osim imena. Ara je izrađena od vapnenca i znatno je oštećena i po sredini natpisnog polja prelomljena. Dimenzije su 104x41x23 cm, izduženog je oblika i vjerojatno je podignut tijekom prvih desetljeća 2. st. i glasi: ²²

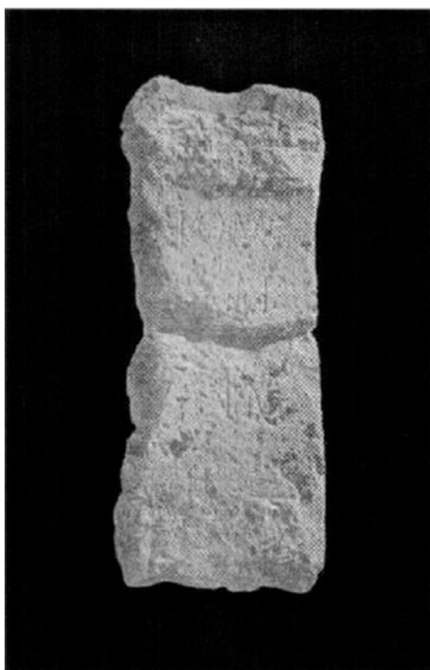
I(ovi) / O(ptimo) / M(aximo) / M(arcus) / U(lpius) / Ni(g/rin(us) / V(otum) / s(olvit) / l(ibens) / m(erito)

¹⁹ A.RENDIĆ-MIOČEVIĆ, 2005, 242-244.

²⁰ I. GLAVAŠ, 2016, 9-17.

²¹ A.RENDIĆ-MIOČEVIĆ, 2005, 242-244.

²² A.RENDIĆ – MIOČEVIĆ, 2005, 244.

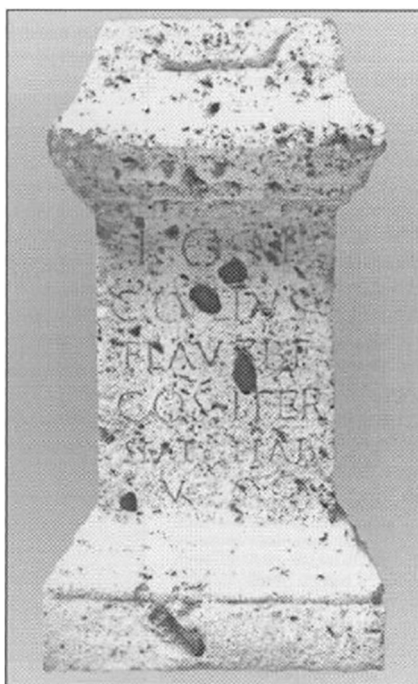
Slika 8. Natpis Marka Ulpija Nigrina iz Siska (izvor: A.RENDIĆ – MIOČEVIĆ, 2005, 244.)

Drugi natpis pronađen je u sisačkoj utvrdi, a posvetio ga je siscijski konzularski beneficijar Gaj Julije Flav i iz natpisa se zaključuje da je Gaj Julije Flav tu dužnot obnavljao drugi put kada i podiže žrtvenik. Ara je izrađena od vapnenca, dimenzija je 82x42x43 cm, vjerojatno je s kraja 1. ili početka 2. st. i glasi:²³

I(ovi) / O(ptimo) / M(aximo) / C(aius) / I(ulius) / Flav(us?) / b(ene)ficiarius) / co(n)s(ularis) / iter(um) / stat(ionem) / hab(ens) / v(otum) / s(olvit)

---

²³ A.RENDIĆ – MIOČEVIĆ, 2005, 244.

Slika 9. Žrtvenik Gaja Julija Flava iz Siska (izvor: A.RENDIĆ – MIOČEVIĆ, 2005, 244.)

Sljedeći Jupiterov žrtvenik podižu dva konzularna beneficijara, Gaj Veracije Hispana i Tit Flavije Kampester, a posvećen je Jupiteru i Cereri za koju Brunšmid pretpostavlja da ima hram u Sisciji. Razlog zašto je žrtvenik podignut i Cereri može se vezati uz poljoprivrednu važnost koju je imala Siscija. Ara je načinjena od pješčenjaka, dimenzije su joj 92x54x31 cm i stavlja se u period s kraja 1. i početka 2. st., a natpis glasi:²⁴ *I(ovi) / O(ptimo) / M(aximo)et / CereriC(aius) / VeratiusHispanuset / T(itus) / Fl(avius) / Campester / b(ene)f(iciarii) / co(n)s(ularis) / pr(o) / ...*

---

²⁴ A. RENDIĆ – MIOČEVIĆ, 2005, 245.

Slika 10. Žrtvenik posvećen Jupiteru i Cereri iz Siska (izvor: A.RENDIĆ – MIOČEVIĆ, 2005, 245.)

Dva žrtvenika pronađena u Sisciji posvećena su Jupiteru i njegovoj pratiteljici Junoni. Prvi takav žrtvenik, nosi Jupiterovo ime u uobičajenoj formulaciji, dok je Junona kao i Cerera napisana u dativu, a podižu ga lokalni magistri Elije Valerije i Elije Sekundin. Izrađen je od vapnenca, dimenzije su mu 80x40x30 cm, datira se u peto desetljeće 2. st., a natpis glasi:²⁵

*I(ovi) / O(ptimo) / M(aximo) et Iunoni / sac(rum) pro / salute suaet collatorum.....us
et?Ael(ius) Valerius et? Ael(ius) / Secundis mag(istri) / d(ederunt) / d(edicaverunt)*

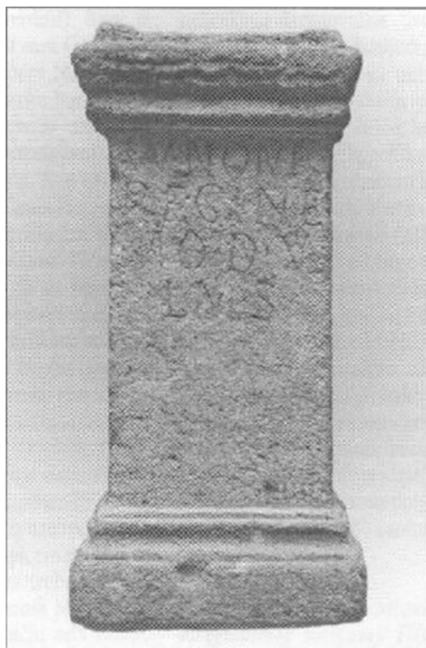
²⁵ A.RENDIĆ – MIOČEVIĆ, 2005, 246.

Slika 11. Žrtvenik posvećen Jupiteru i Junoni iz Siska (izvor: A.RENDIĆ – MIOČEVIĆ, 2005, 246.)

Žrtvenik posvećen Junoni pronađen u Sisciji ima epitet *Regina* (kraljica) koji se javlja na brojnim spomenicima. Što se tiče identiteta onoga tko je podigao žrtvenik, sačuvana su samo dva slova *Mo*, što vjerojatno označava skraćeni oblik kognomena *Moderatus*. Napravljen je od pješčenjaka, dimenzija 63x31x20,5 cm i datira se u 2. st., a natpis glasi:²⁶

IunoniRegin(a)e Mo(...)/D(...). v(otum) l(ibens) / m(erito) / s(olvit)

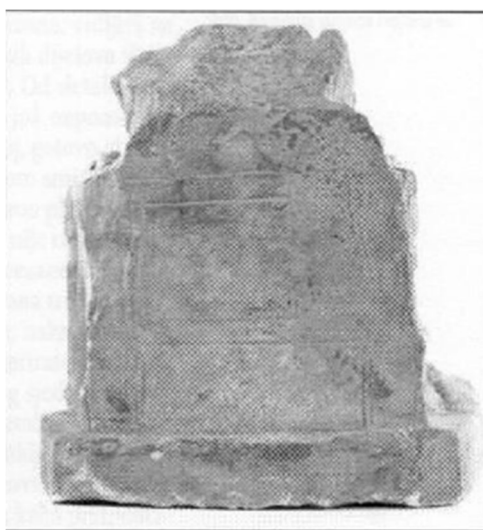
Slika 12. Žrtvenik posvećen Junoni iz Siska (izvor: A.RENDIĆ – MIOČEVIĆ, 2005, 248.)

²⁶ A. RENDIĆ – MIOČEVIĆ, 2005, 248.

Ostale potvrde o štovanju Jupitera na ovom području pronalaze se i u figuralnim prikazima, koji su dosta rijetki, no ipak se može izdvojiti ulomak mramorne statue Jupitera na prijestolju. Jupiter je prikazan na četvrtastoj bazi i očuvan je samo njen donji dio. Sačuvani ulomak je dosta oštećen, posebice draperije i orao koji se nalazi ispred desnog naslona prijestolja. Prikazan je polunag u dugačkom himationu koji pokriva donji dio tijela i dijelove prijestolja. Pretpostavlja se da mu je lijeva ruka bila dignuta i da je u njoj držao žezlo, a prema analogijama se nagađa da je desna ruka spuštена i da je u njoj držao munje. Statua se datira u kraj 1. ili početak 2. st. Ovakva ikonografija slijedi predložak Fidijina Zeusa iz hrama u Olimpiji i ovakav prikaz Zeusa-Jupitera čest je u figuralnoj plastici.²⁷

Slika 13. Ulomak statue Jupitera (izvor: A.RENDIĆ – MIOČEVIĆ, 2005, 250.)

Slika 14. Ulomak statue Jupitera (izvor: A.RENDIĆ – MIOČEVIĆ, 2005, 250.)

²⁷ A. RENDIĆ – MIOČEVIĆ, 2005, 250-251.

Slika 15 Revers Sabinina duponija ili as s prikazom Junone pronađen u Kupi (izvor: A.RENDIĆ – MIOČEVIĆ, 2005, 259.)

3.2. Kult Jupitera Heliopolijskog

Jupiter Heliopolijski je romanizirano semitsko božanstvo koje potječe iz današnjeg Baalbeqa u istočnom Libanonu. Predrimski prošlost grada je nepoznata, no zna se da je naseljen od neolitika. Podataka je malo i o helenističkom Heliopoliju, pretpostavka je da je u 3. st. pr. Kr. osnovan od strane Ptolomejevića, a rimska aktivnost počinje na tom prostoru za vrijeme Pompeja koji se njime koristio za kontrolu Iturejaca. Početkom 3. st. Septimije Sever proglašava Heliopolij kolonijom i naziva je *Colonia Iulia Augusta Felix Heliopolis*.

Kult ovog božanstva se počinje širiti na zapad u prvoj polovici 2. stoljeća, a najviše kulturnog materijala izvan Sirije pronađeno je na prostoru Rima, gornje Panonije i 1. italske regije. Kult se širi posredstvom sirijskih doseljenika, trgovaca, vojnika i robova koji dolaze na područje Panonije nakon Markomanskih ratova. Kult doživljava svoj vrhunac tijekom druge polovine 2. st. pa sve do sredine 3. st. Kult je poznat isključivo u rimskom kontekstu, a materijal kulta javlja se u brončanim figuricama, skulpturama, reljefima, žrtvenicima i dekorativnim kamenim stupovima. Analizom ikonografije ovog kulta dolazi do problema diferencijacije autohtonih od sekundarnih elemenata, ponajviše zbog toga što ne postoje dva ista prikaza ovog božanstva.²⁸

Elementi koji se gledaju kao rimski su bogato ukrašen ogrtač koji oponaša rimski prsni oklop, prsno remenje, munje koje se rijetko prikazuju i nalaze se uglavnom na gemama i kamejama, ali su većinom zastupljeni egipatski elementi kao što su sunčev disk, kalat i egipatska dvostruka kruna. Atributi i ime Heliopol ukazuju da je bio solarno božanstvo.²⁹ Vojna prisutnost u Sisciji, kao i razvijena trgovačka mreža, pridonijeli su etničkoj raznolikosti

²⁸ T. FUMIĆ, 2019, 44-45.

²⁹ T. FUMIĆ, 2019, 44-47.

stanovnika, no ipak jedini dokaz štovanja ovog orijentalnog božanstva donosi nam žrtvenik koji podiže Lucije Virilije Pup. Podatke o ovom žrtveniku objavljuje T.Mommsen koji posjećuje Sisak 1873. Spomenik je vlastoručno transkribirao, a pronašao ga je u zidinama sisačke utvrde, ali kako je iskorišten za gradnju nepoznata nam je njegova izvorna lokacija te fizičke karakteristike. Tekst glasi:³⁰

*I(ovi) O(ptimo) M(aximo) HELIOPOLITANO L(ucius) VIRILIVS / PVPVS B(ene)F(iciarius)
CO(n)S(ularis) / V(otum) S(olvit) L(ibens) M(erito) / NE QUIS IN HAC / ARA PORCOS AGI /
FACERE VELIT.*

Žrtvenik Jupiteru Heliopolijskom jedina je potvrda kulta sirijskog podrijetla u Sisciji i datira se u vrijeme dinastije Severa. Legionari koji obavljaju dužnost kao beneficijari su naklonjeni Jupiteru, zaštitniku vojske i carstva, i najviše su njemu podizali žrtvenike, a od 14 žrtvenika potvrđenih u Sisciji, jedino je Pup podignuo žrtvenik orijentalnom božanstvu. Pupov žrtvenik nije definitivni dokaz da je u Sisciji postojao hram posvećen Jupiteru Heliopolijskom jer su beneficijari imali svoja svetišta. Pupova imenska formula upućuje na sjeveroitalsko podrijetlo pa je moguće da postaje štovatelj kulta prije dolaska u Sisciju na drugom mjestu gdje je služio kao beneficijar.³¹

3.3. Dijana

Lik Dijane bio je popularan na našem području, posebice na području Dalmacije. Jedan od tragova štovanja Dijane na području Siscije je brončana kompozicija koja se sastoji od tri figurice s Dijanom kao središnjim likom dok su s njene desne i lijeve strane prikazani pas i jelen. Kompozicija je lijevana u jednom komadu, a na donjoj strani nalaze se ostatci vezivne mase što ukazuje da je bila aplicirana na metalnoj podlozi.

Dijanina odjeća sastoji se od dugačkog jonskog hitona preko kojeg je peplos. Ruke su joj svinute do lakta i onda ispružene gotovo pod pravim kutom, a taj položaj ukazuje da su joj u ruci vjerojatno bili atributi. Kosa joj je pokrivena frigijskom kapom kojoj je na vrhu srpasti mjesec koji je kod lunarnih božanstava okrenut obrnuto, pa je ikonografsko značenje ovog atributa ostalo otvoreno pitanje. Atribut frigijske kape sa mjesecom se može povezati uz Selenu ili Hekatu ako se pretpostavi da je u rukama držala baklje ili uz druga maloazijska božanstva

---

³⁰ T.FUMIĆ, 2019, 47–48.

³¹ T.FUMIĆ, 2019, 49–50.

kao Mitru ili Atisa. Drugo mišljenje bi bilo da je mjesec na frigijskoj kapi zapravo kravlji rog te se Dijana može izjednačiti s Izidom. Kompozicija se nalazi u privatnoj kolekciji.³²

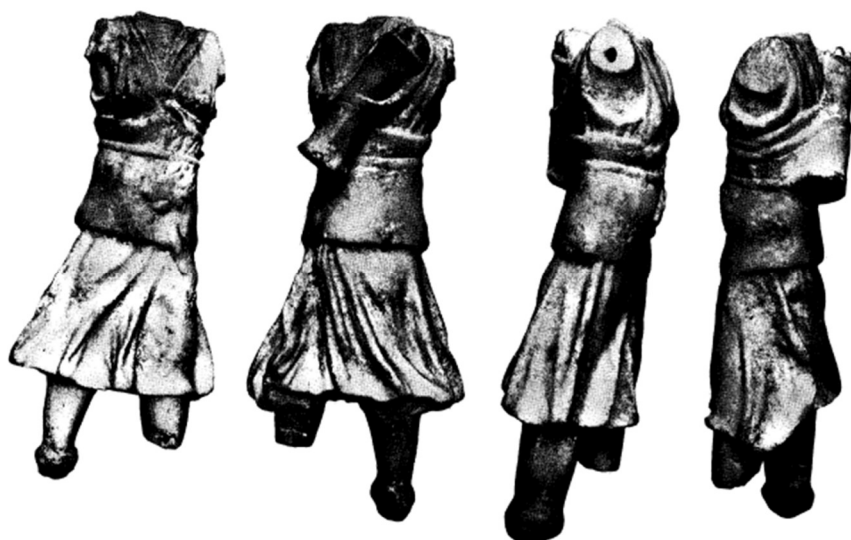
Slika 16. Kompozicija Dijane iz Siska (izvor: A.RENDIĆ-MIOČEVIĆ, 1986, 202.)

Druga statua koja svjedoči o kultu Dijane također potječe iz privatne kolekcije, a riječ je o mramornoj statui. Dijana je u rimskom panteonu vrlo popularno božanstvo, no u gornjopanonskom području nalazi njena kulta su vrlo rijetki, stoga su ova dva nalaza važna za poznavanje antičkih kultova Panonije.

Stauta je izrađena od mramora nepoznatog podrijetla i nije sačuvana u cijelosti. Nedostaje joj glava s dijelom vrata, obje ruke, dijelovi nogu od koljena naniže i baza, te gotovo sigurno neki od njenih atributa. Odjevena je u kratki dorski hiton bez rukava kako bi kao lovkinja imala što veću pokretljivost, oko struka ima remen na koji je pričvršćen tobolac. Sisački kip Dijane napravljen je u helenističkom duhu kao Dijana Lovkinja i datira se u kraj 1. ili početak 2. st. Kip je vjerojatno bio import za sisačko svetište.³³

³²A. RENDIĆ – MIOČEVIĆ, 1986, 187–194.

³³A. RENDIĆ – MIOČEVIĆ, 1981, 73–82.

Slika 17. Mramorna statua Dijane iz Siska (izvor: A.RENDIĆ - MIOČEVIĆ, 1981, 84.)

3.4. Liber i Silvan

Silvan je bio jedno od najviše štovanih božanstava na području Panonije, te za vrijeme Severa postaje jedno od glavnih lokalnih božanstava. Pronađeno je 5 žrtvenika posvećenih Silvanu s različitim epitetima, poznatim i u drugim gradovima na području Panonije i Ilirika. Smatra se da je Silvan rimska interpretacija lokalnog božanstva. Žrtvenici s epitetom *Silvanus Domesticus* su najčešći, on je bio patron ruralne ekonomije i žrtvenici su postavljeni u dvorištima na poljoprivrednim imanjima. Drugi epiteti koji se javljaju su *Magla*, *Messor*, *Cor*.³⁴ Pronađeni su i spomenici na kojima su osim Silvana prikazana božanstva koja pripadaju istom kulturnom krugu: Silvan, Prijap i Dioniz. Žrtvenike koji su pronadjeni u Sisku posvećeni Liberu možemo povezati sa Silvanovim kultom zbog sličnosti ta dva božanstva.³⁵

3.5. Mitraizam u Sisciji

Plutarh³⁶ piše da je početak štovanja Mitre na italskom poluotoku vezan za Pompejeve akcije protiv kilikijskih pirata, iako nema konkretnih dokaza koji bi potkrijepili ovakav put dolaska Mitre u Rim. Vodeći se tom teorijom, nalazi Mitrina kulta trebali bi se u to vrijeme pronalaziti i u Grčkoj, no njih je vrlo malo i nedovoljno da bi potkrijepili Plutarhovu teoriju.

³⁴ M. BUZOV, 2012, 70–71.

³⁵ M. ŠEGVIĆ, 1983., 96.

³⁶ Ž. MILETIĆ, 1996, 45.

Više od stoljeća nakon Pompejeve borbe s piratima nisu pronađeni pisani dokazi mitraizma na italjskom poluotoku, sve do vremena Nerona³⁷. Dion Kasije i Plinije³⁸ pišu o armenskom kralju Tiridatu koji tijekom posjete Neronu inicira štovanje Mitre. Teorija o dolasku Mitre posredstvom armenskog kralja malo je vjerojatna, jer je Tiridat predstavnik tradicionalne iranske teorije, te su šanse da on dovodi mage koji iniciraju ovaj kult u Rimu vrlo niske.

Prvi poznati pisani spomen Mitre je s prijelaza iz 1. u 2. stoljeće, kojeg podiže oslobođenik Tit Flavije Hygin, dok se prvi mitreji javljaju u zadnja dva desetljeća 2. stoljeća. Kasno javljanje ovog kulta na području Carstva omogućilo je mitraistima da izbjegnu progone kojima su bili podvrgnuti štovatelji kulta Izide i drugih orijentalnih kultova. Promicanje kulta i dobivanje službenog statusa događa se za vrijeme Komoda koji prihvaća i promiče orijentalne kulture diljem Carstva. Natpisi koji potvrđuju status mitraizma kao službene religije pronalaze se u Rimu i Ostiji.³⁹

Promicatelji ovog kulta na području Siscije su vojnici i rimski carinski službenici, *publicum portorium Illyrici*. Pronađen je oltar posvećen Mitri, podignut za zdravlje cara Marka Aurelija Antonina, a iza njega bi mogli biti carevi Karakala ili Elagabal.⁴⁰

Na istom mjestu, u *area castelli*, pronađen je i natpis *D(eo) / i(nvicto) / M(ithrae) s(acrum) / I(cunodus) / Aug(usti) / n(ostri) / disp(ensator) / p(rovinciae) / P(annoniae) / S(uperioris) / porticus / et / ap(p)aratorium / ex / voto / fec(it)*. Prema ovom natpisu službenik carske kovnice *Icunodus* podiže portik i atrij svetišta. U Kupu je pronađena brončana tabula koja je vjerojatno bila dio siscijskog mitreja, te mitrijski reljef.

Reljef na sebi ima prikazanog mitrijskog baklonošu *Cautesa* s uspravnom bakljom, odjevenog u kratku tuniku s plaštom i frigijsku kapu. Reljef se vjerojatno sastojao od tri posebna kamena koji su činili cjeloviti reljef. Sačuvani komad reljefa je desni dio, dok bi na sredini bio prikaz scene ubijanja bika, a na lijevom reljefu prikaz *Cautopatessa* s bakljom okrenutom prema dolje. Dedikant ovog reljefa je *Urbicus Siscianorum*. Reljef je možda sekundarno upotrijebljen kao nadgrobni spomenik, a *Cautes* predstavlja genija podzemnog svijeta.⁴¹

---

³⁷ Ž. MILETIĆ, 1996, 45.

³⁸ Ž. MILETIĆ, 1996, 45.

³⁹ Ž. MILETIĆ, 1996, 45–47.

⁴⁰ M. BUZOV, 2012, 66–67.

⁴¹ M. ZANINOVIĆ, 1986, 203–204.

3.6. Carski kult

Arheološki nalazi koji svjedoče o mogućem postojanju carskog kulta na području Siscije potječu iz arhiva Arheološkog muzeja u Zagrebu, gdje se nalazi ulomak mramornog portreta koji prikazuje odraslog bradatog muškarca.⁴² Ulomak na sebi nije imao inventarni broj stoga način njegova dospijanja u muzej u Zagrebu ostaje nepoznanica, a prema oznakama u udubini namijenjenoj nasađivanju glave na niži dio kipa se zna da potječe iz Siska. Glava prikazuje odraslog bradatog muškarca s gustom kovrčavom kosom, a čitava desna strana je oštećena, no unatoč tome dovoljno je prepoznatljivih karakteristika da se utvrdi da portret prikazuje Septimija Severa.⁴³

Razdoblje vladavine Septimija Severa obilježava relativan mir i prosperitet u Panoniji te oporavak od Markomanskih ratova. Siscija se širi na desnu obalu Kupe. Nalaz ove biste dugo vremena je bio zaboravljen i nedostupan za detaljniju analizu, te se tek u novije vrijeme počinje detaljnije proučavati. Karakteristike koje su omogućile potvrdu da glava predstavlja Septimija Severa su obrisi ovalnog i neznatno izduženog lica, sačuvan je manji dio lijevog oka s naglašenim gornjim kapkom i arkadno oblikovanom obrvom, te zatvorena usta s debljom donjom usnom. Nos nije sačuvan, a iznad usne se naziru ostatci brkova. Čelo je visoko i glavu obavija gusta kosa uredno počešljana na tjemenu. Uši nisu pokrivene, a na bradi je vidljiv razdjeljak po sredini unatoč oštećenjima. Ante Rendić-Miočević smješta nastanak ovog portreta u prvih nekoliko godina 3. stoljeća, te smatra da glava pripada kipu a ne bisti i da je oštećenje bilo namjerno.⁴⁴

Drugi nalaz iz Siscije koji se nalazi u Zagrebu je mramorna baza s natpisom na kojem se spominje Fulvija Plautila, Karakalina žena. Pronađena baza je bila u sekundarnoj upotrebi, a izvorno je na njoj vjerojatno bio Plautilin kip, no ne može se isključiti mogućnost da je na bazi bilo postavljeno neko drugo obilježje. Prema natpisu, spomenik postavlja *respublica Siscianorum* (siscijska općina) u čast Karakalinoj zaručnici Plautili. Tekst s Plautilininim imenom i tadašnjim statusom je teško čitljiv nakon izvršenja *damnatio memoriae*. Uzme li se 202. godina, kao godina kada je Plautilin spomenik podignut, to bi bilo vrijeme posjete Septimija Severa sa obitelji Sisciji, stoga se javlja pitanje jesu li ovi spomenici podignuti u čast njihova dolaska i postoji li mogućnost postojanja portreta svih članova obitelji.⁴⁵

---

⁴² A. RENDIĆ – MIOČEVIĆ, 2012, 62–66.

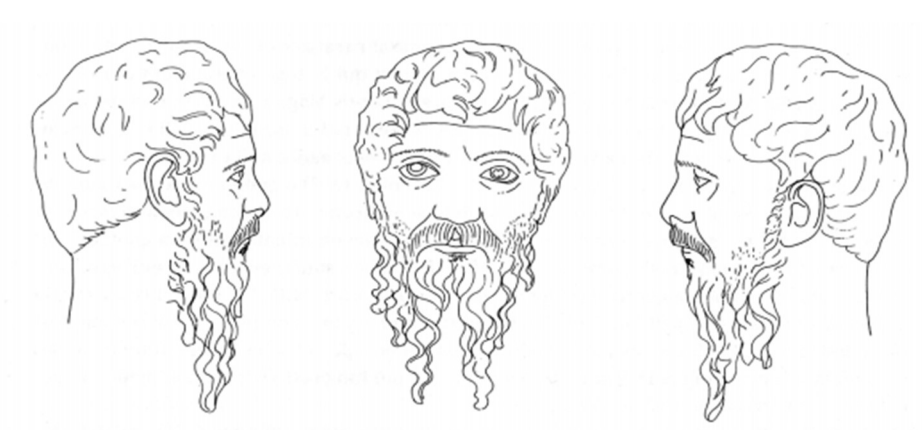
⁴³ A. RENDIĆ – MIOČEVIĆ, 2012, 62–66.

⁴⁴ A. RENDIĆ – MIOČEVIĆ, 2012, 66–74.

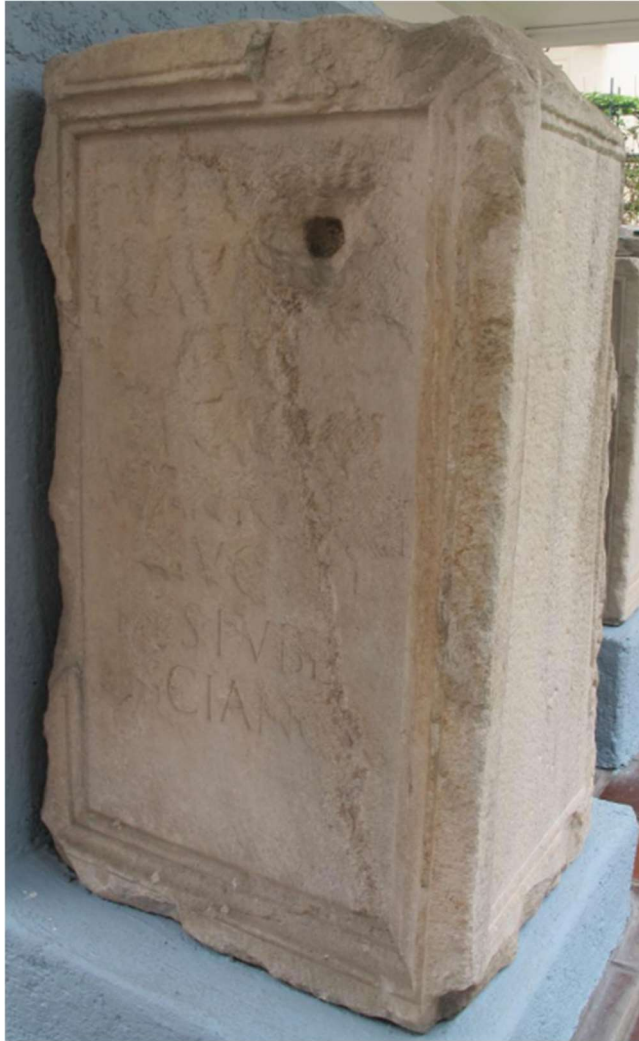
⁴⁵ A. RENDIĆ – MIOČEVIĆ, 2012, 74–75.

Slika 18 Ulomak portreta Septimija Severa (izvor: A. Rendić – Miočević, 2012, 67.)

Slika 19 Crtež Septimija Severa, "tip s valovitom kosom" (izvor: A. Rendić – Miočević, 2012, 71.)

Slika 20 Baza s posvetom Plautili (izvor: A. Rendić – Miočević, 2012, 75.)

4. ZAKLJUČAK

Period rimske vladavine Siscije započinje Oktavijanovim osvajanjem 35. g. pr. Kr. Siscija se u rimskim izvorima prvi put spominje 119. g. pr. Kr. u kontekstu ilirskih ratova, no osvajanje se događa za vrijeme Oktavijana kojemu je Siscija zbog svog povoljnog geografskog položaja služila kao baza za daljnja osvajanja prema istoku. Siscija također predstavlja i prirodnu poveznicu podunavsko–panonskog prostora s dinarskim prostorom. Status kolonije stječe 71. godine za vrijeme Vespazijana koji je tu naselio veterane ravenske mornarice i pomoćnih postrojbi. Naseljavanje veterana na ova područja događa se zbog dva razloga: prvi kao zahvala za vjernost veteranima, a drugi zbog oživljavanja riječnog prometa te širenja procesa romanizacije dolaskom novog stanovništva.

Prisutnost rimskih kultova na ovom području jedan je vid romanizacije, a poznavanje kultova koji su bili u Sisciji otežano je zbog manjka povijesnih izvora. Važan izvor za proučavanje kultova i dokazi o postojanju istih u Sisciji vidljivi su na natpisima oltara, nadgrobni spomenicima, pronađenim statuama, figurinama, nakitom, gemama, novcem i sličnim predmetima.

Sačuvani nalazi pohranjeni su u Arheološkom muzeju u Zagrebu i Gradskom muzeju Siska. Osim nalaza iz privatnih zbirki, većina je pronađena prilikom pražnjenja Kupe, kao što je statua Herkula, proizvedena u helenističkom duhu te se ubraja u jedan od ljepših pronađenih primjeraka u Sisku. Druge statuete izvađene iz Kupe uključuju Atenu, Hermesa, Veneru, Fortunu, Prijapa, Jupitera, Erosa, Dioniza, a izrađene su od olova. Zanimljivost ovih statueta je što su rađene kao imitacija većih skulptura.

Vrhovni bogovi panteona Jupiter i Junona, štiju se i u Sisciji, te je najviše žrtvenika posvećeno Jupiteru. Pretpostavlja se da je u središtu grada postojao hram posvećen Jupiteru, no zbog današnje urbanističke slike grada, istraživanja su zasad nemoguća. Najviše žrtvenika podignuto je od strane konzularnih beneficijara, koji su bili legionari u službi namjesnika provincije. Troslovna formula imena na arama Jupitera je *I.O.M.*, *Iovi Optimo Maximo*, a pronađeno je 17 žrtvenika. Jedan spomenik podignut je Jupiteru i Cereri, a dva Jupiteru i Junoni s epitetom *Regina*. Osim žrtvenika, pronađen je i ulomak mramorne statue Jupitera na prijestolju čija ikonografska slika prati Fidijin predložak Zeusa iz hrama u Olimpiji.

Posredstvom sirijskih doseljenika, trgovaca, vojnika i robova koji dolaze na područje Panonije nakon Markomanskih ratova u Sisciji se javlja i kult Jupitera Heliopolijskog, koji je romanizirano semitsko božanstvo koje potječe iz današnjeg Baalbeke u istočnom Libanonu, a jedina potvrda o štovanju Jupitera Heliopolijskog je žrtvenik iz vremena Severa.

Kult Dijane bio je vrlo popularan u provinciji Dalmaciji, dok je u Sisku pronađena brončana kompozicija od tri figurice s Dijanom kao središnjim likom dok su s njene desne i lijeve strane prikazani pas i jelen. Druga statua Dijane je mramorna i nije sačuvana u cjelosti. Dijana je bila vrlo popularno božanstvo rimskog panteona, no prema oskudnim nalazima na području gornje Panonije dolazi se do zaključka da nije popularna kao u Dalmaciji ili da dokazi o njenom kultu nisu još pronađeni, stoga su ova dva nalaza iz Siska vrlo bitni za proučavanje njenog kulta.

Osim Jupitera, jedno od najviše štovanih kultova u Sisciji je bio i Silvan. Pronađeno je 5 žrtvenika posvećenih Silvanu s različitim epitetima, a najčešći je *Silvanus Domesticus*, te se smatra da je interpretacija lokalnog božanstva. Postaje jedno od glavnih lokalnih božanstava za vrijeme Severa. Žrtvenici koji su posvećeni Liberu se povezuju sa Silvanom zbog sličnosti ta dva božanstva.

Rimski službenici i vojnici na području Siscije promiču i kult Mitre kojem dižu oltar u čast cara Marka Aurelija Antonina. Drugi nalazi vezani za Mitru pronađeni su u Kupi, a uključuju bronačnu tabulu koja je bila dio mitreja, te mitrijski reljef.

Pronalaskom glave Septimija Severa postavlja se pitanje o postojanju carskog kulta, jer je Siscija za vrijeme njegove vladavine doživjela procvat nakon Markomanskih ratova i postala važno novčarsko središte. Također, stječe naziv *Colonia Septimia Siscia Augusta*, a car daje Sisciji ovaj naziv kao zahvalu panonskim legijama koje su ga izglasale za cara. Carski kult način je romanizacije pokorenih područja i veličanje snage Rima i njegovih vladara, a prisutni su u svim velikim kolonijama, stoga je vrlo moguće da je hram posvećen caru i njegovoj obitelji postojao u Sisku.

Nalazi na području Siska i pisani izvori, iako oskudni, svjedoče o bitnosti ovog grada u rimsko doba, a ovaj rad napisan je s ciljem objedinjavanja dosadašnjih nalaza koji svjedoče o različitim kultovima koji su se štovali tijekom razdoblja rimske vlasti, a nova istraživanja koja se provode sigurno će dati još više podataka o ovoj temi i dati potpunu sliku o kultovima u Sisciji.

5. LITERATURA

- BUZOV, M., 1993. – Segestika i Siscija – topografija i povijesni razvoj, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, 10, Zagreb, 47. – 68.
- BUZOV, M., 2012. – Cults in Roman Siscia, *Classica et Christiana*, 7, 57. – 83.
- DURMAN, A., 1992. – O geostrateškom položaju Siscije, *Opvscvla archaeologica*, 16, Zagreb, 117. – 131.
- FUMIĆ, T., 2019. – Kult Jupitera Heliopolskog u Sisciji, *Zavod za hrvatsku povijest*, 51, Zagreb, 43. – 59.
- GLAVAŠ, I., 2016. – Konzularni beneficijari u rimskog provinciji Dalmaciji, *Mala biblioteka Godišnjaka zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 17, Zagreb, 1. – 44.
- HOTI, M., 1992. – Sisak u antičkim izvorima, *Opvscvla archaeologica*, 16, Zagreb, 133. – 163.
- KOŠČEVIĆ, R., 1999. – Merkurove statue iz Siscije, *Prilozi instituta za arheologiju u Zagrebu*, 15/16, Zagreb, 21. – 29.
- MAĐARAC, D., 2017. – Razvoj Siscije od uspostave rimske vlasti do kraja vladavine cara Dioklecijana, Osijek
- MILETIĆ, Ž., 1996. – Mitraizam u rimskoj provinciji Dalmaciji, Doktorska disertacija, Zadar
- RENDIĆ – MIOČEVIĆ A., 1981. – Mramorna statua Dijane iz Siska, *Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu*, 14, Zagreb, 73. – 83.
- RENDIĆ – MIOČEVIĆ A., 1986. – Miniijturna brončana kompozicija s likom Dijane iz Siska, *Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu*, 19, Zagreb, 187. – 202.
- RENDIĆ – MIOČEVIĆ A., 2005. – O kultu Jupitera i Junone na području Siska, *Histria Antiqua*, 13, Pula, 241. – 262.
- RENDIĆ – MIOČEVIĆ A., 2012. – Uz tragove carskog kulta u Sisciji, *Art History – the Future is now. Studies in Honor of Professor Vladimir P. Goss*, Rijeka, 62. – 88.
- ŠEGVIĆ, M., 1983. – Antički kultovi u Sisku i Topuskom, *Arheološka istraživanja na karlovačkom i sisačkom području : znanstveni skup*, Karlovac, 95. – 103.
- VUKELIĆ, A., 2011. – Povijest sustavnih arheoloških istraživanja od 16. stoljeća do 1941. godine, Zagreb
- VUKOVIĆ, D., 1994. – Siscija – vizija rimskog grada u Panoniji, Sisak
- ZANINOVIĆ, M., 1986. – Siscia u svojim natpisima, *Izadnja hrvatskog arheološkog društva*, 10, Zagreb, 201. – 208.

SAŽETAK

RIMSKI KULTOVI U SISCII

Oktavijanovim osvajanjem Siscije 35. g. pr. Kr. započinje vrijeme rimske vlasti na tom području. Status kolonije dobiva za vrijeme Vespazijana 71. godine i postaje najvažnije središte u Panoniji, te sjedište namjesnika provincije. Ovim radom predočeni su glavni kultovi na području Siscije, te navedeni nalazi koji potvrđuju štovanje istih. Iako je materijal oskudan za tako važan grad iz njega se ipak može iščitati da je život na tom području raznolik i bogat. Posvetne natpise najviše dižu konzularni beneficijari, ali i lokalno stanovništvo, pa čak i robovi. Najviše posvetnih natpisa upućeno je Jupiteru i Junoni, a drugi kultovi koji su obrađeni ovim radom su kult Jupitera Heliopolijskog, romaniziranog semitskog božanstva, kult Dijane čiji su nalazi na području Panonije rijetki, Silvana i Libera te kult Mitre. Pronađena mramorna glava koja predstavlja Septimija Severa i mramorna baza na kojoj se spominje Fulvija Plautila, Karakalina žena, upućuju na postojanje carskog kulta za vrijeme dinastije Severa. Većina pronađenih nalaza danas se nalazi u privatnim zbirkama ili su izvađeni iz Kupe, a to su najvećim dijelom statue koje prikazuju Atenu, Merkura, Veneru, Fortunu, Prijapa, Jupitera, Erosa, Dioniza i Herkula.

Ključne riječi: Siscija, rimski kultovi, Panonija, Rimljani

ABSTRACT

ROMAN CULTS IN SISCIA

Octavians conquering of Siscia in 35. BC., marked the beginning of the Roman rule in the area. During the reign of Vespasian in 71. AD it received the status of a colony, becoming the most important centre in Pannonia in which the governor of the province resided. This paper presents the main cults in Siscia and material that confirms their worship. Even though the material is scarce for such an important city it is visible that life is diverse and rich. Secular inscriptions are mostly raised by consular beneficiaries, but also by local population and even slaves. The majority of inscriptions are dedicated to Jupiter and Juno. Other cults that are presented in this paper are the cult of Jupiter of Heliopolis, a Romanised Semitic deity, the cult of Diana whose material is rarely found in Pannonia, Silvanus and Liber, and the cult of Mithras. A marble head which is a portrait of Septimius Severus and a marble base that mentions Fulvia Plautilla, Caracalla's wife, indicates the existence of an imperial cult during the dynasty of the Severus. Most of the materials are in private collections or have been extracted from Kupa, and these are mostly statues depicting Athena, Mercury, Venus, Fortune, Priapus, Jupiter, Eros, Dionysus and Hercules.

Key words: Siscia, roman cults, Pannonia, Romans